

95 ГОДИНИ ОТ РОЖДЕНИЕТО НА АКАДЕМИК ЕВГЕНИ МАТЕЕВ

Акад. Евгени Георгиев Матеев (1920-1997 г.) е водещият икономист на България от втората половина на ХХ век. Той формулира, обосновава и участва в решаването на основните проблеми на развитието на икономическата система през този период, допринася за изграждането и утвърждаването на важни държавни управленски и научни институции, сред които е и Икономическият институт при БАН. Отбелязвайки годишнината от рождението му, се прекланяме пред неговия непоколебим дух и логична мисъл, пред оставеното творческо наследство, което освен че има своето запазено място в историята на икономическата мисъл, е извор на идеи за икономически просперитет и за съвременна България.

Акад. Е. Матеев е роден на 1 април 1920 г. в гр. Търговище в семейството на железопътен чиновник. Завършва средното си образование в Софийската духовна семинария. През 1939 г. и висше в Юридическия факултет на Софийския университет през 1943 г. Говори свободно немски, френски, руски и английски, чете на древногръцки и латински език.

Неговите всестранни интереси, ангажираността му с проблемите на развитието на обществото, с управлението и планирането на народното стопанство го правят енциклопедична личност, която бързо се налага като безспорен авторитет в научните среди. През 1948 г. е избран за доцент, а през 1950 г. за професор в Стопанския факултет на Софийския университет, където чете лекции по планиране на народното стопанство. През 1951 г. е избран за член-кореспондент, а през 1967 г. – за академик на Българската академия на науките. Публикувал е 26 монографии и над 200 студии и статии с общ обем над 10 хил. страници. През 1974 г. АН на СССР, а през 1975 г. и Руската академия на науките го избират за свой постоянен чуждестранен член.

Резултатите от своите изследвания акад. Матеев прилага в държавното управление. Като зам.-председател, а по-късно и председател на Държавната планова комисия (1951-1952 и 1960-1962 г.) допринася тя да израсне като изследователско учреждение. Възложено му е и той разработва методика, организира и съставя първия дългосрочен перспективен план за периода 1960-1981 г. Централното статистическо управление, пак при неговото ръководство - 1953-1961 г., се изгражда като аналитична институция, при това редица изследователски задачи са осъществени с прякото му участие. Сред тях са първият баланс на народното стопанство (1953 г.) и първият баланс на междутрасловите връзки (1961 г.), който създава здрава връзка между статистическата и счетоводната отчетност на равнище предприятие.

През 1962 г. е привлечен в правителството като министър без портфейл, отговарящ за икономическата реформа. Евгени Матеев не се страхува да отстоява мнението си по проблеми, по които има различия с висшето държавно и партийно ръководство, и през 1966 г. е освободен от министерския пост. От

същата година той става представител на НР България в Икономическата комисия на ООН за Европа, където неговият интелект е високо оценен и е избран за зам.-председател, а по-късно и за председател на Общото събрание на същата комисия. По това време като народен представител от Четвъртото до Седмото Народно събрание Е. Матеев е председател на българската група в Интерпарламентарния съюз. Подпредседател и председател е на Икономическата комисия на ООН за Европа (1968-1971 г.). Междувременно става инициатор за създаването на Международен изследователски институт по проблемите на икономиката и управлението със седалище във Виена (Австрия), където съвместно да работят специалисти от Изтока и Запада. От 1974 до 1981 г. е член на Държавния съвет.

Под погледа на акад. Матеев израстват поколения изследователи и преподаватели. През 60-те години на XX век той е един от първите председатели на Висшата атестационна комисия (ВАК). Оглавява направление „Обществени и хуманитарни науки“ в Събранието на академиците и член-кореспондентите на БАН; в Икономическия институт на БАН създава и застава начело на секция „Планиране“, по-късно „Разширено социалистическо възпроизводство“. Създава катедра „Народностопанско планиране“ във Висшия икономически институт „Карл Маркс“ (днес УНСС). При него са положили изпит над 12 хил. студенти, подготвил е повече от 50 дипломанти и 5 докторанти (аспиранти), като четирима от тях по-късно стават професори. Точен в изказа, далеч от догми, диалогичен и с чувство за хумор акад. Матеев е любим преподавател, който споделя както резултатите от своите изследвания, така и тяхното приложение в практиката.

Научната дейност на акад. Матеев е насочена към сложната и динамична икономическа система. Подходът към изучаването ѝ той изгражда още като студент. Тогава, 20-годишен, намира аргументи и смелост за публичен диспут с известния професор по политическа икономия Симеон Демостенов, в който демонстрира желязна научна логика срещу субективната школа на политическата икономия. В творчеството си акад. Матеев формулира съдържанието на категории, които са базови за икономическото развитие, като производителност, ефективност и рентабилност. Определя какви механизми да се приложат за повишаване на производителността на труда на основата на развитие на сложна обемна теория, в която се отчитат ролята на социалните фактори, на балансиране на пропорциите в икономиката, на интересите в обществото. Той предлага основен стимул да е работната заплата, която да се определя от конкретния труд, създаващ продукт. Доказва, че при планово разпределение на резултатите може да се постигне благосъстояние и при по-ниска производителност. Особено значение придава на автоматизацията и на центъра, където се формират пропорциите.

Акад. Матеев има важен принос за развитието на икономическата статистика. Той въвежда създаването на статистическите единици като отчетни единици и наблюдението им като система. Изгражда макроикономическите показва-

тели за развитие на икономиката и на тази база съставя първия Баланс на народното стопанство. Анализирайки отчетните баланси на междуотрасловите връзки от статистиката за 1976 и 1980 г., Е. Матеев изтъква необходимостта от преход от екстензивно към интензивно развитие. С помощта на апарата на пълните разходи за единица крайна продукция той показва в кои отрасли са изчерпани възможностите за екстензивно развитие и обосновава необходимостта от развитие на електрониката.

Акад. Матеев разглежда развитието на икономиката като развитие на сложна система, най-вече в трудовете си „Структура и управление на икономическата система“ и „Икономическа кибернетика и народностопанското планиране“. Той разработва концепция за преход от социалистическа към обществена собственост. Безспорни са научните му постижения в управлението на икономическата система, при което то се основава върху използване на плана и на пазарните механизми при социализма. Акад. Матеев познава добре икономическата система на капитализма и предвижда, че бъдещата конкуренция като източник на развитието ѝ ще е конкуренция между проекти. Конкуренцията при развития социализъм разглежда като „конкуренция на колективите и личностите в иновацията“, „в смисъл на технология и в смисъл на нови видове продукция“ (вж. най-новото издание на Структура и управление на икономическата система. С.: УНСС, 2015, с. 581).

Проблемите, поставени в трудовете на акад. Матеев, имат фундаментален характер. Те се отнасят до развитието на националната икономическа система: въпроса за ефективното и оптималното използване на ресурсите; спецификата на решаването на този въпрос при ускоряване на развитието на техниката и технологиите; проблемите на връзката между управлението и планирането в национален мащаб и тези на по-голямата система. Решаването на основния икономически проблем на българското общество през втората половина на XX век - как с ограничените ресурси на стопанството да се задоволяват растящите материални и духовни потребности на членовете му, акад. Матеев свързва с: бързо повишаване на производителността на труда, на ефективността и качеството на производството на базата на ускорено внедряване на научно-техническите постижения; динамично и пропорционално развитие на народното стопанство; ефективно участие в международното разделение на труда (вж. Управление, ефективност, интеграция. В търсене на решения. С.: „Партиздат“, 1976, 523 с.).

Решенията на тези задачи той търси, като прилага съответен математически инструментариум. За това допринеся обучението, което преминава при носителя на Нобелова награда Василий Леонтиев.

Сред забележителните научни постижения на акад. Матеев можем да посочим и това, че той:

- доразработва и адаптира към българските условия „input – output“ метода на Леонтиев, познат у нас като метод на баланса на междуотрасловите връзки. Балансът на народното стопанство има три израза: стойностен, натурален и

трудов. Приносът на акад. Матеев е в това, че чрез техническите коефициенти, т.е. коефициентите на пълните разходи, той постига съпоставимост между трите израза (баланса) и се формира нов, четвърти обобщаващ баланс на народното стопанство;

- разграничава проблемите при управлението на технологичните от тези на производствените процеси. Като обект на изучаване от икономическите науки последните включват освен отделните операции, но и специфичната роля на човека (вж. Структура и управление на икономическата система. С.: ДИ „Наука и изкуство“, 1987, с. 17). Или познаването на технологиите и тяхното управление е необходимо, но недостатъчно условие за икономическото познание и управление на производствените процеси. Пренебрегването на тази особеност на икономическото знание на макроравнище може да доведе до тежки катаклизми в общественото развитие. По този повод в същата монография Е. Матеев пише: „Цивилизацията, в частност техносферата като нейна материална основа, може да срещне предел и да загине, ако социалните механизми закъснеят със своето усъвършенстване и не успеят да предотвратят едно нейно самоунищожение“ (с. 61);

- показва и доказва, че производителността на труда е основен фактор и показател на икономическата динамика, като извежда изключително важната зависимост, че усъвършенстването на пропорциите в икономиката води до нарастването на производителността, както и обратното.

В заключение можем да обобщим, че акад. Матеев показва, че решението на основния икономически въпрос е различно в различните периоди от развитието на икономиката. То се определя от извъникономически фактори като нормативно преобладаване на определена форма на собственост, обществено подкрепяна цел на развитие, както и от равнището на техниката и технологиите и тяхното използване.

Краткият преглед на творчеството на акад. Матеев носи и послание към учените-икономисти в България, че основен обект на научните им изследвания трябва да бъде националното стопанство, като се акцентира върху проблемите на развитието му чрез ефективно използване на ресурсите и новите технологии, както и върху ефективното участие в международното разделение на труда при внимателно съчетаване на пазарния механизъм с елементи на държавно планиране и управление, отчитайки спецификата на съвременните условия.

Проф. д-р ик. н. Росица Чобанова